

IDEJA SELJAŠTVA U POLITIČKOJ MISLI STJEPANA RADIĆA

Tihomir Čipek

Fakultet političkih znanosti, Zagreb

UDK 329(497.5)HSS

32-05 Radić, S.

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 13. 6. 1995.

U članku su prikazana izvorišta i teorijski utjecaji koji su, uz političke i društvene prilike u banskoj Hrvatskoj, oblikovali ideju seljaštva u političkoj misli Stjepana Radića. Seljaštvo je nesumnjivo jedna od središnjih kategorija Radićevog idejnog sustava. Bitna odrednica seljaštva je njegova vezanost za zemlju. Ova veza omogućuje da se seljaštvo uspostavi kao specifični gospodarski, društveni i kulturni entitet, smatra Radić. Članak posebice ukazuje na Radićevo politološko obrazovanje koje mu omogućuje da teorijski utemelji mjesto i ulogu hrvatskog seljaštva. U tradiciji Adama Smitha, zahtjev za ključnom ulogom seljaštva Radić izvodi iz mjesta koje ono zauzima u društvenoj strukturi. Pokazalo se da je seljaštvo shvaćeno kao "stalež" koji u sebi sjedinjuje interese cjelokupnog društva, stoga je u Radićevoj teoriji pojmljeno kao jamac vladavine u općem interesu.

Ukazano je na potrebu da se u propitivanju Radićeva ideja seljaštva još podrobnije rasčlani te upozori na njegov doprinos razvoju liberalno-demokratskih vrijednosti u hrvatskom društvu. Naglašeno je često Radićevo pozivanje na zasade kršćanstva, što je pridonijelo da seljaštvo prihvati njegovu ideologiju.

Politička misao Stjepana Radića i njen doprinos ideologiji hrvatskog seljačkog pokreta nije u našim društvenim znanostima analizirana s dužnom pozornošću. Istraživači su uglavnom tematizirali isključivo političku djelatnost Stjepana Radića, tako da se nitko, osim sociologinje i povjesničarke Branke Boban, nije značajnije bavio Radićevim idejnim sustavom. Smatram da bi politološko propitivanje njegove misli bilo poticajno i zanimljivo, tim više što je Radić od 1897. do 1899. studirao političke znanosti u Parizu.

Brojna su izvorišta i teorijski utjecaji koji su, uz političke i društvene prilike u banskoj Hrvatskoj, oblikovali političku misao Stjepana Radića.¹ Politička je situacija onodobne banske Hrvatske uvjetovana Ugarsko-hrvatskom nagodbom iz 1868. godine, koja je mađarskim vladajućim krugovima omogućavala da potiru težnju hrvatskih političkih čimbenika za državnom samostalnošću i koče modernizaciju hrvatskog društva.² Prema Nagodbi, privredni i financijski poslovi bili su u potpunosti u nadležnosti mađarske vlade. Stoga se ujedinjenje hrvatskih zemalja i državna samostalnost Hrvatske javlja kao osnovni cilj hrvatskih političkih činitelja. Državnopravna pitanja potiskivala su sve ostale probleme društvenog i političkog života. Modernizacijske procese u banskoj Hrvatskoj kočila je i spora promjena tradicionalne društvene strukture, koja je počela ukinućem kmetstva 1848. godine.³

Banska Hrvatska je kao periferija Austro-Ugarske Monarhije zaostajala i u procesima demokratizacije politike. Politički se organizirala jedino malobrojna elita: građanstvo, svećenstvo i plemstvo. Ona nije bila sposobna ubrzati modernizacijske procese jačanjem nacionalnog pokreta, jer je seljaštvo, koje je činilo najveći dio hrvatskog stanovništva, ostalo izvan političkog života. Politički se život ograničavao na građanstvo uglavnom okupljeno oko stranačkih listova. Malobrojnost društvenih slojeva uključenih u politiku uvjetovana je suženim pravom glasa. U banskoj Hrvatskoj je do 1910. godine pravo političkog izjašnjavanja na izborima imalo svega 2 % stanovništva, a kasnije se taj broj povisio na 6 % stanovnika.

Socijalni su problemi, među kojima se isticalo pitanje sela, također ostali izvan interesa tradicionalnih hrvatskih političkih činitelja. Banska je Hrvatska u devedesetim godinama 19. stoljeća bila zaostala agrarna zemlja u kojoj je seljaštvo činilo 84 % radno aktivnog stanovništva. U strukturi seljačkog posjeda prevladavali su posjedi do pet hektara. Prodor robno-novčanih odnosa uzrokovao je propast obiteljskih zadruga zasnovanih na prirodnoj proizvodnji, koje su bile nesposobne prilagoditi se tržišnom načinu privređivanja. Trgovačko se građanstvo bogatilo lihvom, a prezaduženi seljak nije se zbog slabo razvijene industrije mogao zaposliti u gradu. Kako zbog izbornog zakona nisu svoje nezadovoljstvo

1

Detaljan pregled teorijskih utjecaja na oblikovanje Radićeve političke misli prikazala je Branka Boban u studiji "Stjepan Radić – opus, utjecaji, dodiri", *Radovi*, Zavod za hrvatsku povijest, XXII, 22/1989, 147-208.

2

Pojam "modernizacija" preuzeo sam od povjesničara Igora Karamana. On razlikuje sljedeće modernizacijske procese: tranziciju stanovništva, industrijalizaciju privrede, urbanizaciju naselja, disperziju kulture, demokratizaciju politike i integraciju naroda. I. Karaman, *Prijelaz ili modernizacija. Društvenohistorijski procesi modernizacije i prijelaznog razdoblja*, *Naše teme*, 4-5/ 1984, 655-676.

3

Sporo napredovanje modernizacijskih procesa u hrvatskom društvu objasnila je Mirjana Gross pomoću modela centar-periferija. Vidjeti, M. Gross, *Entstehung und Struktur des Bürgertums in Kroatien in der ersten drei Jahrzehnten nach 1848*, u: E. Bruckmüller, U. Doecker, Hannes Stekel, P. Urbanitsch (Hg.), *Bürgertum in der Habsburgermonarchie*, Wien-Köln, Boehlau, 1990.

mogli iskazati glasačkim listićima, seljaci dižu neuspjele pobune (1883, 1897, 1903). Uz socijalni, ovi su nemiri imali i nacionalni karakter.⁴

Ovakva politička zbilja bitno je odredila i Radićev idejni sustav, u kojem seljaštvo ima odlučujuću ulogu. Stoga ističe potrebu da se seljaštvo, kao najveći dio hrvatskog naroda, osvijesti kao poseban stalež i da se politički organizira.⁵ Demokratizaciju politike, koja započinje uvođenjem načela "jedan čovjek – jedan glas", Radić ističe kao preduvjet za dovršetak nacionalno-integracijskih procesa u Hrvata. U ovim procesima hrvatskom je seljaku dana odlučujuća značajka. Seljaštvo je u političkoj misli Stjepana Radića pojmljeno kao onaj društveni činitelj koji je pozvan da mirnim putem dođe na vlast i ozbilji samostalnu hrvatsku državu. Radi ostvarenja ovog cilja, Stjepan Radić zajedno s bratom Antunom 1904/1905. osniva Hrvatsku pučku seljačku stranku.⁶ Stranka je prošla kroz mnoge političke promjene, koje su se odrazile i na promjeni njenog imena, ali pridjev "seljačka" i seljaštvo kao socijalni sloj kojemu se obraća i za koga djeluje, ostaje njenom trajnom odrednicom. I u svome ustavu iz 1921. godine Stjepan Radić hrvatsku državu imenuje Neutralna seljačka republika Hrvatska. Način poimanja seljaštva u političkoj misli S. Radića utjecao je na ideologiju HPSS (HRSS, HSS) i njeno političko djelovanje. Stoga je analiza pojma seljaštva u političkoj misli Stjepana Radića nezaobilazna za bolje razumijevanje suvremene hrvatske političke povijesti.

*

Stjepan Radić smatra da je bitna odrednica seljaštva njegova vezanost za zemlju. Ova veza omogućuje da se seljaštvo ispostavi kao specifičan ekonomski, društveni i kulturni entitet. Radić ističe univerzalnu bit seljaštva, "seljačku dušu", koja proistječe iz seljakova odnosa prema zemlji i privrženosti "domu".⁷ Pod utjecajem ruskih narodnjaka, on konstituira "bit seljaka" kao čovjeka zemlje, neiskvarene duše s prirodnim osjećajem za pravednost. Seljaštvo odlikuje jedin-

⁴ J. Šidak – M. Gross – I. Karaman – D. Šepić, *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914*, Zagreb, Školska knjiga, 1968, 128-129.

⁵ Vidjeti: Stjepan Radić, *Najjača stranka u Hrvatskoj*, Rijeka, autorovo izdanje, 1902.

⁶ Detaljnije o osnivanju stranke vidjeti: Bogdan Krizman, *Osnivanje Hrvatske pučke seljačke stranke (1904-1905)*, *Radovi*, Institut za hrvatsku povijest, II, 2/1972, 105-179.

⁷ Termin "dom" Radić rabi da bi označio skupinu ljudi okupljenih oko "istog lonca i ognjišta". U okviru "doma" seljaštvo organizira bit svoga privrednoga života. Osim ekonomske, "dom" ima važnu ulogu u procesu socijalizacije. U njegovom okviru seljaštvo stječe "osjećaj za pravicu" i "ljubav prema domovini". Usp. S. Radić, *Zemlja i novac*, *Dom*, 12. I-1910; S. Radić, *Političari bez boga i doma*, *Dom*, 1. XII-1909.

stvena ideologija života, koja omogućuje da osjećaj pravednosti i privrženosti "domu" i narodu budu prisutni u svakog člana seljačkog kolektiviteta.

Unutar seljaštva Radić nije isticao hijerarhiju socijalnih uloga, koja proizlazi iz razlika u bogatstvu i ugledu. Ističe da u seljaštvo spadaju svi oni koji obrađuju zemlju, a u "gospodarskom" je smislu u seljaštvo ubrajao sve staleže "osim činovnika i osim takve školovane gospode, koja živ(u)e samo od svoga posla u uredu ili u svojoj pisarni."⁸

Radić je seljaštvo smatrao staležom budućnosti, koji se trebao demokratskim putem, izborima na osnovi općeg i jednakog prava glasa, nametnuti kao vodeći stalež u državi.

U dokazivanju teze da seljaštvo mora biti "prvi staliž u državi", Radić se poziva na samu povijest. Seljaštvo u njegovom idejnom sustavu zadobiva mjesto "agenta" povijesti. Ono je tvorac povijesti, koja se razvija i djeluje u njegovu interesu.

U obrazlaganju svoje teze Radić rabi teoriju svoga brata Antuna o pet staleža (plemstvo, svećenstvo, građanstvo, radništvo i seljaštvo).

Slijedom navedene teorije, dolazak seljaštva na vlast za Stjepana je Radića bilo samo pitanje vremena. Povijest je svojim nužnim tijekom radila za "peti stalež", seljaštvo. Radić, naime, prihvaća ideju povijesti kao pravocrtnog napretka. Smatra da "prirodni razvoj najnovije europske povijesti" ukazuje na to da u Hrvata "samo seljačka stranka može biti prava i glavna narodna predstavica. Politički razlog jest u tome, da stare političke faktore zamjenju novi. Plemstvo i svećenstvo zamjenjuje 'treći staliž' ili građanstvo, a sa ovim se danas uporedo otimlje o političku vlast 'četvrti staliž', ili radništvo. Kod nas Hrvata nema ni pravog građanstva, ni pravoga radništva, da bi treći ili četvrti staliž mogli voditi naše javne poslove."⁹ Služeći se historijsko – usporednom metodom, preuzetom od H. Spencera, on se u dokazivanju teze o neminovnom dolasku seljaštva na vlast poziva na povijesno iskustvo. Po Radićevu sudu: "Upravo dubokim i svestranim proučavanjem poviesti, dolazimo do nepokolebivoga uvjerenja, kako u modernoj državi mora nastati, a već i nastaje još veći preokret, nego što je bilo priznanje ravnopravnosti trećemu staležu – građanstvu – veći dapače, nego što je sudjelovanje, pa i odlučivanje u zakonodavstvu i u vladi, četvrtog staleža, radništva. Peti ili jednostavno zadnji stalež, seljaštvo, javlja se također i mora se pojaviti i to ne samo pod vodstvom staleža drugih, nego i kao posvema samostalni kao posve novi politički faktor. To je i posve naravski. Seljaštvo naime uza sve svoje nedostatke, koji ga do sada učiniše naprosto nesposobnim za sudjelovanje u zakonodavstvu i državnoj upravi, ima i takve vrline, koje dobivaju

8

Usp. Dr A. i S. Radić, *Seljački nauk*, u: A. Radić, *Sabrana djela*, tom VII, Zagreb, Seljačka sloga, 1936, 91.

9

S. Radić, K osnivanju Hrvatske seljačke stranke, *Hrvatska misao*, III, 10/1904, 585-586.

što dalje, to veću važnost u suvremenoj državi, koja je u prvom redu sve to više kulturna i gospodarska."¹⁰

Radić nije fatalist, stoga ne misli da će povijesni tijek sam po sebi dovesti seljaštvo na prvo mjesto u državi, već uspoređujući razvoj različitih europskih političkih sustava vidi nezaustavljiv napredak u demokratizaciji politike. Proces demokratizacije politike rezultira postupnim proširenjem prava glasa, da bi se na kraju, točno predviđa Radić, ostvarilo opće i jednako pravo glasa. Seljaštvo će, pošto predstavlja većinu hrvatskog društva, glasajući za svoje predstavnike, mirnim putem doći na vlast. Drugi tip argumenta o suvremenoj ulozi seljaštva u društvu Radić izvodi iz mjesta koje ono ima u procesu materijalne proizvodnje. Poziva se na vječno mjesto seljaštva u društvu, jer ono postoji od samih početaka procesa organizirane materijalne proizvodnje. Naglašavajući osnovnu razliku između seljačke i svih ostalih stranaka u Hrvatskoj, Radić tvrdi da je "seljaštvo postojalo ..., postoji već kroz tisućljeća, a ne samo kroz stoljeća."¹¹ Odlučujuću ulogu seljaštva u procesu materijalne proizvodnje osigurava važnost njegovih proizvoda, koji su ljudima nužni za održanje egzistencije. Seljaštvo je, smatra Radić, svjesno svoje odlučujuće uloge u društvu. Ono zna "da hrani i uzdržaje sve 'od cara do poljara'."¹² Štoviše, seljak, za razliku od radnika, koji je također dio puka, sam raspolaže svojom egzistencijom. "Sudbina radništva", tvrdi Radić, "nije zavisna samo o izumitelju, državniku, o kapitalu, i o poduzetniku u užem smislu tih rieči, nego je za vrijednost tvorničkog rada potrebna i takva svjetska i trgovačka centralizacija, kakvu vidimo danas,..bez nje milijuni najvještijih radnika, mjesto da budu jakost i dika, postaju izvor slabosti i najveća neprilika dotičnoj državi." Nasuprot tomu, seljak, smatra Radić, "kolikogod je radi ciene svog priroda vezan u današnje doba na svjetsko tržište, te je time njegov napredak u blagostanju i u prosvjeti u istinu ovisan o faktorima izvan njega, to je ipak nepobitno, da sam svoj opstanak ima u svojoj ruci, dotično na svojoj grudi u svojim žuljevima. Ova bitna razlika između seljačkog staleža i svih drugih društvenih skupina u državi i podaje agrarnom pokretu novijega doba univerzalno znamenovanje i podaje osobitu važnost agrarnom prosuđivanju današnje industrijalna države, dotično industrijalne politike agrarnih država."¹³ Isticanje ove uloge seljaštva proizlazi iz Radićeva vjerovanja u mogućnost razvoja cjelokupnog društva i privrede na osnovi poljoprivredne proizvodnje.

10

S. Radić, Državna i narodnostna ideja s gledišta socijalne znanosti, *Mjesečnik Pravničkoga društva u Zagrebu*, XXXV, 4-11/1909, 557-558.

11

Stenografički zapisnici sabora Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, Petogodište 1908-1913, sv.1, Zagreb, 1914, 18. (Izjava S. Radića na sjednici 18. III-1910.).

12

S. Radić, Državna ..., 453.

13

Isto, 454.

Vodeću političku i društvenu ulogu seljaštva Stjepan Radić legitimira njegovim osobitim mjestom u strukturi hrvatskog društva. U svojoj teoriji priklonio se najstarijem shvaćanju društvene strukture, koje dijeli društvo na povlaštene i podređene, na one koji su "gore" i na one koji su "dolje". Smatra da je hrvatsko društvo podijeljeno na puk i gospodu. Ovaj sud izvodi iz kršćanske tradicije i političke i društvene zbilje onodobne Hrvatske.

Stjepan Radić je imao duboko ukorijenjen osjećaj aktivnog kršćanstva. Poštivanje i često pozivanje na zasade kršćanstva omogućilo mu je da njegova ideologija bude dobro prihvaćena u seljaštva, koje je bilo prožeto katoličkom kulturom. Ovoj je kulturi svojstvena dihotomna slika društvene strukture. Stoga se Radić već čitajući Bibliju susreo s podjelom društva na povlaštene i podređene, na one "gore" i one "dolje". Tako je na primjer u poslanicama sv. Jakova i sv. Luke slika zemaljske dihotomije transponirana u zagrobni svijet.¹⁴

U različitim tumačenjima odnosa između onih "gore" i onih "dolje" navode se tri osnovna aspekta ove dihotomije, koji odgovaraju trima kategorijama privilegija gornjeg sloja: vladajući i oni kojima se vlada (oni koji naređuju i oni koji slušaju); bogati i siromašni; oni za koje se radi i oni koji rade.¹⁵

Postoje, dakle, tri različita oblika društvenih odnosa koji uvjetuju suprotstavljenost gornjih i donjih slojeva, "pri čemu jedan od njih biva tretiran kao osnovni sa stanovišta uzročnih odnosa: taj osnovni aspekt je onaj prvi (vladajući oni kojima se vlada) ili pak drugi (bogati -siromašni)".¹⁶

Stjepan Radić se nigdje nije izričito izjasnio za jedan od dva moguća uzročnika društvene strukture. No analiza njegove političke misli i praktičnog političkog djelovanja upućuje na zaključak da je osnovnim uzročnikom dihotomne strukture hrvatskog društva smatrao odnos vlasti. Sudjelovanje u vlasti i procesu političkog odlučivanja samo malog broja građana koji je imao izbornu pravo, Radić smatra uzrokom svekolike nepravde, a borba za opće i jednako pravo glasa bila je trajna odlika njegova djelovanja. Stjepan Radić kao zastupnik demokratskog načela ide čak ispred svoga vremena. On se naime zalagao da i žene, kao racionalna bića koja se staraju za obitelj, dobiju pravo glasa¹⁷ kako bi zaista svi građani bili jednaki pred zakonom i sudjelovali u oblikovanju javnog mnijenja i tako kritički propitivali i nadzirali svoje izabrane predstavnike.

14

"Blago vama siromasi, jer je vaše kraljevstvo Božje" (Luka VI, 20); *Biblija*, Zagreb, Stvarnost, 1968. (Preveli dr. A. Savić, F. Gasa i dr. Lj. Rupčić).

15

S. Ossowski, *Klasna struktura u društvenoj svijesti*, Zagreb, Naprijed, 1981, 29.

16

Isto, 29.

17

Usp. S. Radić, *Savremena ustavnost. Temelji, načela, jamstvo, obilježje*, izdanje autora, Zagreb, 1910, 253-263.

Društvena zbilja onodobne banske Hrvatske učvršćivala je Radićevu teoriju o dihotomnoj strukturi društva. U hrvatskom društvu modernizacijski procesi nisu bili dovršeni, pa je na jednoj strani stajalo deprivilegirano seljaštvo i malobrojno radništvo, a na drugoj tanak sloj privilegiranih. Oni ne samo da nisu bili izjednačeni u građanskim pravima nego su pripadali različitim kulturama. Podvojenost je išla tako daleko da su u gostionicama postojale odvojene prostorije, jedna za gospodu, a druga za seljaštvo. Naravno da se Radić s time nije mirio, a kada je želio da njegovi istupi dobiju na mobilizacijskoj i prevratničkoj snazi, u prvi plan ističe dihotomiju hrvatskog društva. Kao mudar političar i politički mislilac on nije ostao samo pri navedenoj teoriji. U razmatranje unosi suptilnije i teorijski utemeljenije shvaćanje društvene strukture i mjesta seljaštva u hrvatskom društvu. Radi toga rabi pojam "stalež". Pojam je predgrađanskog podrijetla. U feudalnom je razdoblju društvo staleški strukturirano, a pripadnost pojedinca pojedinom staležu institucionalno je određena. Terminom "stalež" Radić nije označavao samo institucionalizirane razlike u pravima nego pojam "stalež" povezuje s odnosima koji se stvaraju u materijalnoj proizvodnji. "Stalež", dakle, određuje kao društvenu grupu čiju koheziju uvjetuju "takve životne prilike, u kojima čovjeku ovisi sam njegov životni opstanak."¹⁸ Još preciznije, društvenu strukturu Radić interpretira u tradiciji Adama Smitha, stoga polazi od funkcije koju pojedini staležima u proizvodnji, od vrste vlasništva i tipa dohotka, koji ovisi o proizvodnoj funkciji pojedinog staleža.¹⁹ Iz ovakvog tumačenja društvene strukture proizlazi mjesto i uloga koju je Radić namijenio seljaštvu u hrvatskom društvu.

Seljaštvo poima kao stalež koji, zahvaljujući svojoj ulozi u procesu materijalne proizvodnje, sjedinjuje u sebi cjelokupnu strukturu društva. "Seljak...", tvrdi Radić, "istodobno je naime i vlasnik zemljišta i radnik i kapitalista i poduzetnik. Tu se dakle u jednom te istom staležu sružuje sva narodna privreda, te bi seljaštvo u gospodarskom smislu zbilja i moglo kazati – Mi smo država."²⁰ Upravo zbog ove ujedinjujuće funkcije, seljaštvo je u Radićevoj teoriji prikazano kao stalež koji u sebi pomiruje sve suprotstavljene interese ostalih staleža. Pošto interes seljaštva u sebi sadrži interese ostalih staleža – radnika i kapitalista, ono je pozvano da vlada državom. Vladavina seljaštva je u političkoj misli Stjepana

18

S. Radić, *Državna...*, 554.

19

Vidjeti: A. Smith, *Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda*, tom I, Beograd, Kultura, 1952, 60-100.

20

S. Radić, *Državna...*, 454. Interesantno je da Hegel osnivanje prvih država povezuje s uvođenjem zemljoradnje, a zemljoradničkom staležu daje supstancijalno značenje, jer "ima svoju imovinu i prirodnim proizvodima nekog tla koje obrađuje". G. W. F. Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Recht*, Hamburg, Verlag von Felix Meiner, 1955, 176-177 i 203-204. Usp. G. W. F. Hegel, *Osnovne crte filozofije prava*, Sarajevo, Veselin Masleša, Svjetlost, 1989, 332-333. i 366.

Radić naravno nije poznavao Hegelovu misao, ali ova sličnost ukazuje da je bio pod utjecajem njemačke političke teorije.

Radića pojmljena kao vladavina cjeline društva nad cjelinom. Dakle, vladavina u općem interesu, koje je sadržano već u samom pojmu seljaštva. Stoga je seljaštvo, ističe Radić, kao zastupnik općeg interesa, pozvano da vlada državom.

Ne radi se samo o materijalnom ineteresu već će seljaštvo, koje je sačuvalo osjećaj pravednosti, biti onaj stalež koji će Hrvatskoj donijeti nepovredive slobode, stečevine "velike revolucije 1789."²¹ Radić naime smatra da su jednakost sviju pred zakonom, sloboda okupljanja, govora itd., preduvjeti dolasku seljaštva na vlast. Stoga će ono, kada se za njih mirnim putem izbori, biti njihov najbolji jamac.

Seljaštvo posjeduje, naglašava Radić, još jednu bitnu kvalitetu koja ga čini kvalificiranim da postane prvi stalež u državi. Ono se nije odnarodilo, sačuvalo je pučku kulturu, nacionalnu samosvijest i san o samostalnoj hrvatskoj državi. Stoga "seljačtvo", tvrdi Radić, "nije samo 'izborni materijal' nego je jezgra narodne gospodarske snage, izvor narodne osebujnosti kulturne i glavni – danas već gotovo jedini – oslon samostalnosti političke."²²

Veličina Radićeve misli jest u spoznaji da se bez demokratizacije politike ne može dovršiti proces integracije hrvatske nacije. Ova je spoznaja, iz koje proizlazi neprekidno zalaganje za opće i jednako pravo glasa, ujedno njegov najveći doprinos modernizacijskim procesima u banskoj Hrvatskoj.

U pogledu modernizacije privrede Radićeva se teorija pokazala neodgovarajućom. Doduše, on se zalagao za slobodu pojedinca i konkurenciju kao osnovu napretka.²³ Uvidio je međuovisnost između poljoprivrede i industrije, stoga je već 1904. godine, u knjizi *Moderna kolonizacija i Slaveni*, istaknuo da su SAD-a svojim brzim razvitkom primjer "kako se ni ratarstvo, ta prva produktivna grana, ne može ni u najpovoljnijim prilikama razviati, ako je obrt prigušen, a trgovina skućena."²⁴ (Pod "obrtom" podrazumijeva i industriju). Iz prethodno rečenog slijedio bi zaključak da se Radić zalaže za moderizaciju privrede. No nije o tome riječ. On, naime, smatra da se industrija ne bi smjela previše razvijati, jer zemlje s previše razvijenom industrijom nisu u stanju samostalno zadovoljavati svoje potrebe za hranom. Ova navodna nemogućnost zemalja s "previše" razvijenom industrijom dovela bi ih, po Radićevu sudu, u ovisni položaj.

21

S. Radić, *Savremena Evropa ili karakteristika evropskih država i naroda*, Zagreb, Matica Hrvatska, 1905, 96.

22

S. Radić, *Za jedinstvo hrvatske opozicije na narodnjačkom (demokratskom) i slavenskom osnovu*, *Hrvatska Misao*, II, 2/1903, 43.

23

Usp. S. Radić, *Savremena Evropa ili karkteristika evropskih država i narod*, Zagreb, Matica Hrvatska, 1905, 105.

24

S. Radić, *Moderna kolonizacija i Slaveni*, Zagreb, Matica Hrvatska, 1904, 42.

Zato smatra da je moguć stabilan privredni razvoj, zasnovan gotovo isključivo na poljoprivrednoj proizvodnji kao osnovi za cjelokupnu privredu. U ustavu Neutralne seljačke republike Hrvatske iz 1921. godine Stjepan Radić izriječno tvrdi: "Temelj je privredi seljačko gospodarstvo."²⁵ Stoga zahtijeva i ukidanje veleposjeda, dok bi se posebnim zakonom uredio način na koji poljoprivredni radnici bezemljaši mogu doći do vlastite zemlje.

Predviđa osobit način osiguranja kreditiranja seljačkog posjeda i proizvodnje kroz zadružno prikupljanje seljačke štednje. Osnovna jedinica unutrašnjeg ustrojstva Republike bila bi "seljački dom ili seljačka domaja", pod kojim Radić podrazumijeva poljoprivredno gospodarstvo.

Selo i seljaštvo Radić želi ojačati i ustavnom odredbom kojom se zabranjuje pripajanje seoskih gospodarskih općina gradu. S druge strane dozvoljava da se pretežno seljačke gradske općine odvoje od grada i priključe seoskim gospodarskim općinama. Poljoprivredu je shvatio kao trajno ekstenzivnu privrednu granu koja bi trebala velik broj radne snage, pa bi seljaštvo vječno predstavljalo ogromnu većinu stanovništva Hrvatske.

Nadalje, Radić nije uvidio razliku između sitne robne proizvodnje za tržište – u kojoj se roba proizvodi da bi se za njezinu vrijednost mogle kupiti druge robe, pomoću kojih proizvođač može zadovoljiti svoje potrebe – i kapitalističke proizvodnje kojoj je cilj stvaranje viška vrijednosti.

Stjepan Radić je zapravo sanjao o tipu društva koje kanadski politolog C. B. Macpherson naziva "jednostavno tržišno društvo."²⁶ U ovom modelu društva sam rad nije tržišna roba, a svi pojedinci imaju zemlju ili druge izvore na kojima mogu osigurati svoju egzistenciju. Radić se također zalaže za to da svaki pojedinac ima barem mali komadić zemlje koji bi mu osiguravao neovisnost. "Seljačka pučka politika", kaže Radić, "ide dakle s gospodarskog gledišta u prvom redu za tim, da narodno zemljište ili domovina budu u istinu zajednička imovina, ali ne tako da dođe u ruke državi tj. vladi, nego da po mogućnosti svaki državljanin, ili barem svaki ratar, ima svoju grudu zemlje."²⁷ Ovaj model društva sasvim sigurno ne omogućuje modernizaciju. Modernizacija kao pretpostavku ima postojanje monoštva ljudi koji posjeduju samo svoju radnu snagu. Uostalom, modernizacijski su se procesi u privredi pod ovom pretpostavkom i odvijali. O tome nam najbolje svjedoči povijest zapadnoeuropskih zemalja.

25

Državno uređenje ili ustav Neutralne seljačke republike Hrvatske, u: Nedjeljko Kujundžić, *Pedagogija braće Radić*, Školska knjiga, Zagreb, 1990, 138.

26

C. B. Macpherson, *Politička teorija posjedničkog individualizma*, Zagreb, CDD, 1981, 42-43.

27

S. Radić, *Gradanska, radnička i seljačka pučka politika*, *Hrvatske Novine*, 8. III-1906. Navedeno prema: Branka Boban, O osnovnim obilježjima seljačke države i ideologiji Antuna i Stjepana Radića, *Radovi* – Institut za hrvatsku povijest, 13/1980, 80.

Pokazalo se da bez mogućnosti eksploatacije viška vrijednosti nema privrednog napretka. Radićev humanizam, dakle, ne omogućuje modernizaciju.

* *

Seljaštvo je nesumnjivo jedna od središnjih kategorija idejnog sustava Stjepana Radića. Ono je pozvano da vlada hrvatskim društvom. U dokazivanju ove postavke Radić ne rabi jedino argument broja nego, kao politolog koji je svoje obrazovanje stekao u Parizu, teorijski utemeljuje mjesto i ulogu hrvatskog seljaštva. Naime, zahtjev za vladavinom seljaštva izvodi iz mjesta koje ono zauzima u strukturi društva. Ono u sebi objedinjuje interese svih staleža hrvatskog društva, stoga je pojmljeno kao jamac vladavine u općem interesu. Teza da seljaštvo u sebi sadrži interese cjelokupnog društva može se razumjeti kao osnova za gušenje sloboda. Naravno, ukoliko služi za legitimaciju sprečavanja svih društvenih činitelja da se razvijaju u svojoj raznolikosti, prepoznajući sami svoje interese, ona to doista i jest. No, ovaj se prigovor na može uputiti Stjepanu Radiću. On, naime, ističe važnost mogućnosti da pojedinci i društvene grupe samostalno utvrđuju i iskazuju svoje interese i nove ideje. Slobodu razlika, sigurnost privatnog vlasništva i osobnih čovjekovih sloboda shvatio je kao preduvjet svekolikog napretka. Štoviše, Stjepan Radić naglašava kako se liberalizam ne smije ograničiti na puko razbacivanje frazama protiv klerikalizma. Liberalizam je pojmlio kao filozofiju slobode i napretka, jer bez "slobode štampe, slobode izbora i slobode sudstva", ističe Radić, "ne može biti napretka; dakle za sve one koji svojoj zemlji žele napredak, ovakav liberalizam znači isto što i patriotizam ..."²⁸

Zato unatoč središnjem mjestu koje seljaštvo zauzima u njegovoj misli, Radić stvara pretpostavke slobodnog razvoja društva u duhu liberalno-demokratske paradigme.

U svom određenju republike nastoji uskladiti liberalne, demokratske i socijalne ustanove. U ustavu Neutralne seljačke republike Hrvatske, republiku je odredio kao "moralnu zajednicu misaonih bića."²⁹ Društveni poredak utemeljuje u liberalnoj ustavnoj državi, koja počiva na ljudskim pravima, pravnoj državi, diobi vlasti, predstavničkoj demokraciji, pojmljenoj kao iskaz čudoredne supstancije utemeljene u umnoj čovjekovoj naravi.

Pretpostavka ovakvog poretka za Stjepana Radića je sloboda hrvatske nacije u samostalnoj državi, a seljaštvo kao najbrojniji i najsvjesniji dio hrvatske nacije najpozvanije je da se za nju izbori.

²⁸

Stjepan Radić, *Liberalizam*, *Obzor*, 278, 3. prosinca 1902., u: Stjepan Radić, *Politički spisi, govori i dokumenti*, Zagreb, Dom i svijet, 1994, 147.

²⁹

S. Radić, *Državno uređenje ili ustav Neutralne seljačke republike Hrvatske*, u: N. Kujundžić, *Pedagogija braće Radić*, Školske novine, Zagreb, 1990, 136.

IZVORI I LITERATURA

Izvori

- Radić, Antun i Stjepan, *Seljački nauk*, u: A.Radić, *Sabrana djela*, tom VII, Seljačka sloga, Zagreb, 1936.
- Radić, Stjepan, *Najjača stranka u Hrvatskoj*, Rijeka, izdanje autora, 1902.
- Radić, Stjepan, Liberalizam, *Obzor*, 278, 3. prosinca 1902, u: S.Radić, *Politički spisi, govori i dokumenti*, Zagreb, Dom i svijet, 1994, 147.
- Radić, Stjepan, Za jedinstvo hrvatske opozicije na narodnjačkom (demokratskom) i slavenskom osnovu, *Hrvatska Misao*, II, 2/1903, 41-61.
- Radić, Stjepan, K osnivanju Hrvatske seljačke stranke, *Hrvatska Misao*, III, 10/1904, 577-590.
- Radić, Stjepan, *Moderna kolonizacija i Slaveni*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1904.
- Radić, Stjepan, *Savremena Evropa ili karakteristika evropskih država i naroda*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1905.
- Radić, Stjepan, Državna i narodnostna ideja s gledišta socijalne znanosti, *Mjesečnik Pravnčkog društva u Zagrebu*, XXXV, 4-11/1909, 378-435, 445-462, 551-567, 657-664, 774-799, 947-962, 1040-1054.
- Radić, Stjepan, Građanska, radnička i seljačka pučka politika, *Hrvatske Novine*, 8.3. 1906.
- Radić, Stjepan, Zemlja i novac, *Dom*, 12.1. 1910.
- Radić, Stjepan, Političari bez boga i doma, *Dom*, 1.12. 1909.
- Radić, Stjepan, Državno uređenje ili ustav Neutralne seljačke republike Hrvatske, u: N.Kujundžić, *Pedagogija braće Radić*, Školska knjiga, Zagreb, 129-155.
- Stenografički zapisnici sabora Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, Petogodište 1908-1913*, sv. 1, Zagreb, 1914.

Literatura

- Boban, Branka, O osnovnim obilježjima seljačke države u ideologiji Antuna i Stjepana Radića, *Radovi – Instituta za hrvatsku povijest*, XIII, 13/1980, 51-88.
- Gross, Mirjana, Entstehung und Struktur des Bürgertums in Kroatien in der ersten drei Jahrhunderten nach 1848., u: E. Bruckmüller, U. Doecker, H. Stekel, P. Urbanitsch (Hg.), *Bürgerum in der Habsburgermonarchie*, Boehlau, Wien/Köln, 1990.
- Hegel, Georg Wilhelm Fridrich, *Grundlinien der Philosophie des Recht*, Verlag von Felix Meiner, Hamburg, 1955.
- Karaman, Igor, Prijelaz ili modernizacija. Društenohistorijski procesi modernizacije i prijelaznog razdoblja, *Naše teme*, XVIII, 4-5/1984, 655-676.
- Krizman, Bogdan, Osnivanje Hrvatske pučke seljačke stranke (1904-1905), *Radovi – Instituta za hrvatsku povijest*, II, 2/1972, 105-179.
- Smit, Adam, *Istraživanje prirode i uzroka bogatstva naroda*, tom I, Kultura, Beograd, 1952.
- Šidak, J. – Gross, M. – Karaman, I. – Šepić, D., *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914*, Školska knjiga, Zagreb, 1968.

THE CONCEPT OF PEASANTRY IN THE POLITICAL THOUGHT OF STJEPAN RADIĆ

Tihomir Cipek

Faculty of Political Sciences, Zagreb

The article deals with the origins and theoretical influences which formed the concept of peasantry in the political thought of Stjepan Radić, together with the political and social circumstances in the so-called *banska* Croatia, of the vice-roy period. Peasantry is no doubt one of the central categories of Radić's system of ideas. A key determinant of peasantry is its attachment to land. According to Radić, this enables the peasantry to establish itself as a specific economic, social and cultural entity. The article particularly points out Radić's education in political science which enables him to theoretically establish the place and role of Croatian peasantry. In the tradition of Adam Smith, the demand for awarding peasantry the key role, is derived by Radić from the position it occupies in the social structure. It appeared that peasantry was considered a "class" incorporating in itself the interests of the whole society. Thus in Radić's theory, peasantry was considered the guarantee that the country would be ruled according to general interest. The author indicates that in analyzing Radić's concept of peasantry, his contribution to the development of liberal-democratic values in Croatian society should be dealt with more minutely. Radić's frequent reference to the principles of Christianity, which helped win over the peasantry to accept his ideology, is also pointed out in the text.

DIE IDEE DES BAUERNTUMS IN DER GEDANKENWELT VON STJEPAN RADIĆ

Tihomir Cipek

Fakultät der Politikwissenschaften, Zagreb

Im Artikel werden die Quellen und die theoretischen Einflüsse, die neben den politischen und gesellschaftlichen Verhältnissen in Bankroatien die Idee des Bauerntums in der Gedankenwelt von Stjepan Radić geformt haben, dargestellt. Das Bauerntum stellt ohne Zweifel eine der Mittelkategorien des Ideensystems von Radić dar. Eine wichtige Eigenschaft des Bauerntums ist seine Gebundenheit am Land. Diese Verbindung ermöglicht nach Radić die Tatsache, daß das Bauerntum als eine spezifische Wirtschafts-, Gesellschafts-, und Kulturentität gebildet wird. Im Artikel wird besonders auf die politologische Ausbildung von Radić, die ihm ermöglicht, die Position und die Rolle des kroatischen Bauerntums theoretisch zu begründen, hingewiesen. In der Tradition von Adam Smith führt Radić den Anspruch auf die Schlüsselrolle des Bauerntums aus der Position, die es in der Gesellschaftsstruktur einnimmt. Es hat sich herausgestellt, daß das Bauerntum als "ein Stand", der in sich die Interessen der gesamten Gesellschaft vereinigt, aufgefasst worden ist, daher wird es in der Theorie von Radić als ein Garant der Regierung im allgemeinen Interesse begriffen. Es wird auf das Bedürfnis hingewiesen, bei der Nachforschung die Idee des Bauerntums von Radić noch gründlicher zu gliedern und auf seinen Beitrag zur Entwicklung der liberal-demokratischen Werte in der kroatischen Gesellschaft aufmerksam zu machen. Die häufige Berufung von Radić auf die Prinzipien des Christentums ist hervorgehoben, was dazu beigetragen hat, daß das Bauerntum seine Ideologie akzeptiert.